

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΑΝΩΤΕΡΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟ 1980 ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ: ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Για να μπορέσει κανείς να καταλάβει τη λογική στην οποία βασίστηκε η ίδρυση του Συμβουλίου Ανώτερης Εκπαίδευσης στην Τουρκία, θα πρέπει να ανατρέξει στο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον το οποίο το γέννησε, έχοντας ως δεδομένο την κομβική σημασία και τον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραματίζουν τα πανεπιστήμια παντού και πάντα. Τα τέλη της δεκαετίας του 1970 υπήρξαν μία ταραχώδης περίοδος για την Τουρκία που σηματοδεύτηκε κυρίως από τα σχεδόν καθημερινά γεγονότα πολιτικής βίας και την οικονομική κρίση που μάστιζε τη χώρα. Με την άκρα δεξιά να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στα γεγονότα αυτά, την αριστερά να είναι πολυδιασπασμένη και τις ακραίες εκδοχές της να συμμετέχουν σε ένα παιχνίδι αντιποίνων με τις φασιστικές/ ακροδεξιές οργανώσεις με αντίτιμο ανθρώπινες ζωές, η τουρκική κοινωνία φαινόταν διχασμένη, σχεδόν στα όρια ενός εμφυλίου πολέμου.

Τη «λύση» έφερε το στρατιωτικό πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου 1980, οπότε οι ένοπλες δυνάμεις κατέλαβαν την εξουσία καταργώντας το κοινοβούλιο, τα κόμματα και τα συνδικάτα και εξαπολύοντας κύμα εκκαθαρίσεων και συλλήψεων πολιτικών και διανοουμένων. Στην εξουσία βρέθηκαν οι στρατιωτικοί, μέλη κυρίως του Εθνικού Συμβουλίου Ασφάλειας, οι οποίοι προσπάθησαν να φέρουν κάτω από τον έλεγχό τους κάθε τομέα του κράτους. Ένα από τα πεδία εκείνα στα οποία η χούντα επέφερε αλλαγές ήταν –για ευνόητους λόγους– και αυτό της εκπαίδευσης. Ιδίως, τα πανεπιστήμια που κατά τη δεκατία του 1970 είχαν μετατραπεί σε θέατρο αιματηρών, πολλές φορές, συγκρούσεων μεταξύ αριστερών και δεξιών παρατάξεων –τα γεγονότα της περιόδου έχουν μείνει γνωστά ως «γεγονότα της νεολαίας»– αλλά και γενικά η μετά το λύκειο εκπαίδευση τέθηκε υπό την εποπτεία και τη διοίκηση του Συμβουλίου Ανώτερης Εκπαίδευσης (YOK). Αν και ήδη από το 1973 είχαν γίνει απόπειρες ίδρυσης ενός τέτοιου συμβουλίου –τη χρονιά εκείνη είχε ιδρυθεί ένα Συμβούλιο Ανώτερης Εκπαίδευσης, του οποίου όμως τη δράση είχε αναστείλει σχεδόν αυτόματα το συνταγματικό δικαστήριο– τελικά αυτό ιδρύθηκε στις 6 Νοεμβρίου του 1981 και απέκτησε το ρόλο ενός υπερυπουργείου των πανεπιστημίων.

Η Κωνσταντίνα Ανδριανοπούλου είναι μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο Βοσπόρου.

Και η ίδρυση αυτού του συμβουλίου εγγραφόταν σε μια λογική ελέγχου κάθε έκφανσης της τουρκικής κοινωνίας και προσπάθειας αποκατάστασης της κοινωνικής και πολιτικής τάξης, στην οποία αποδίδηκε το καθεστώς της 12ης Σεπτεμβρίου. Την ίδια στιγμή, εξέφραζε την κυρίαρχη ιδεολογική θέση του καθεστώτος, την οποία και προσπάθησε να εφαρμόσει στον ιδιαίτερα ευαίσθητο, σημαντικό και γι' αυτό «επικίνδυνο» χώρο της παιδείας. Ο βασικός ιδεολογικός άξονας της χούντας του '80 περιστρεφόταν γύρω από τη διαφύλαξη και την προάσπιση των αρχών του κεμαλισμού και της τουρκικής και ισλαμικής (βλέπε σουνιτικής) αποκλειστικά ταυτότητας. Ουσιαστικά, αποτελούσε μια προσπάθεια επιβολής ακροδεξιών συντηρητικών απόψεων και αναχέτισης των οποιωνδήποτε αριστερών και αντιεθνικών –με αυτή την έννοια αντικρατικών– τάσεων. Έτσι λοιπόν, ξεκίνησε μία εκστρατεία εκκαθάρισης των πανεπιστημίων από όλα εκείνα τα «επικίνδυνα στοιχεία» που θα μπορούσαν να διαφθείρουν την τουρκική νεολαία, κυρίως δηλαδή από τα αριστερά ή αριστερίζοντα στοιχεία, τα οποία –σύμφωνα πάντα με τους στρατιωτικούς– υπέθαλπαν την τρομοκρατία. Με την ίδρυση του ΣΑΕ, όλοι οι εκλεγμένοι πρυτάνεις και οι κοσμήτορες των πανεπιστημίων αντικαταστάθηκαν με άλλους έμπιστους της χούντας (εξάλλου, από εκείνη τη στιγμή και στο εξής τους πρυτάνεις ανέλαβε να διορίζει το συμβούλιο το ίδιο).

Ταυτόχρονα, άρχισε σταδιακά και η αντικατάσταση των καθηγητών εκείνων που ήταν ύποπτοι για τα πολιτικά και εθνικά τους φρονήματα. Με βάση λίστες που προετοιμάστηκαν από τους στρατιωτικούς, τις μυστικές υπηρεσίες αλλά και από το ίδιο το ΣΑΕ, το οποίο αντλούσε τις πληροφορίες του από τις μηνύσεις που κατέθεταν σε αυτό άνθρωποι του εντός των πανεπιστημίων, πολλοί καθηγητές με αριστερά πιστεύω είτε απολύθηκαν, είτε εξαναγκάστηκαν σε παραίτηση, αφού όσοι θα απολύονταν θα έχαναν τις συντάξεις τους, δεν θα μπορούσαν να ξαναδιοριστούν στο μέλλον στο δημόσιο τομέα και θα τους απαγορευόταν η έκδοση διαβατηρίου. Μόνο στα τέλη του 1982 απολύθηκαν 300 καθηγητές, ενώ ένα δεύτερο κύμα απολύσεων ακολούθησε το 1983. Στη θέση τους, διορίστηκαν πραξικοπηματικά άλλοι καθηγητές, οι οποίοι απέκτησαν τον τίτλο του πανεπιστημιακού όχι με βάση την επιστημονική ή την ακαδημαϊκή τους αξία αλλά με βασικό κριτήριο τη νομιμοφροσύνη τους προς το καθεστώς και την εθνικοφροσύνη τους.

Η ίδια λογική ακολουθήθηκε και στη διάρθρωση του προγράμματος σπουδών και του περιεχομένου των διδασκομένων στα πανεπιστήμια μαθημάτων. Μάλιστα, δημιουργήθηκε ένα ενιαίο πρόγραμμα σπουδών και επιβλήθηκε συγκεκριμένη ύλη για τα διάφορα μαθήματα σε όλα τα πανεπιστήμια απανταχού της Τουρκίας. Παράλληλα, το ΣΑΕ αναβάθμισε τεχνικές σχολές και εκπαιδευτικά ινστιτούτα, μετέτρεψε ακαδημίες σε πανεπιστήμια και ανέλαβε κυρίαρχο ρόλο και στην επιλογή των φοιτητών εκείνων που θα μπορούσαν να αποσπασουν μια κρατική υποτροφία προκειμένου να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο εξωτερικό· με άλλα λόγια, και η επιλογή των υποψήφιων υποτρόφων υπόκεινταν πλέον σε πολιτικά κριτήρια. Επίσης, τη ίδια αυτή περίοδο ξεκίνησε και προωθήθηκε στην Τουρκία και η ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων.

Όλα αυτά τα μέτρα βέβαια, όλη αυτή η προσπάθεια ομογενοποίησης του πανεπιστημιακού χώρου και συμμόρφωσής του με την κυρίαρχη ιδεολογία είχαν σαν αποτέλεσμα να πλήξουν αφενός μεν την ελευθερία του πανεπιστημίου και αφετέρου την ποιότητα της παρεχόμενης παιδείας.

Το γεγονός ότι οι πρακτικές αυτές έπλητταν κυρίως την αριστερή, προοδευτική κοινότητα της εκπαίδευσης –αλλά και της τουρκικής κοινωνίας γενικότερα– φαίνεται και από το ότι ενώ οι στρατιωτικοί είχαν πραξικοπηματικά αναλάβει την εξουσία στο όνομα της υπεράσπισης των αρχών του κεμαλισμού –μιας κοσμικής κατά βάση ιδεολογίας– τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση δεν έλαβαν ιδιαίτερα μέτρα κατά της θρησκευτικής εκπαίδευσης. Τουναντίον, η θρησκεία αποτέλεσε ένα σημαντικό συνθετικό στοιχείο της ιδεολογίας που αναπτύχθηκε και καλλιεργήθηκε και από το κόμμα του Τουρκούτ Οζάλ που κυβέρνησε τη χώρα από το 1983 έως το 1989 και θεωρήθηκε ως το πλέον κατάλληλο εργαλείο κατά του κομμουνισμού.

Βέβαια, το σχήμα μέσα στο οποίο εντάχθηκε το θρησκευτικό, δηλαδή το ισλαμικό σουνιτικό, στοιχείο είναι πιο περίπλοκο από ό,τι μάς επιτρέπεται να αναλύσουμε εδώ και εντάσσεται στο πλαίσιο μιας γενικότερης συζήτησης σχετικά με τη σχέση κοσμικού και θρησκευτικού καθώς και με την πολιτικοποίηση του Ισλάμ στην Τουρκία. Αξίζει παρ' όλα αυτά να σταθούμε λίγο παραπάνω στη σχέση του ΣΑΕ με τη θρησκεία, αφενός μεν γιατί αυτή η σχέση κοσμικού-θρησκευτικού είναι επίκαιρη τόσο στην Ελλάδα*, όσο και στην Τουρκία, αφετέρου δε γιατί το θέμα του ΣΑΕ ξαναήρθε στην Τουρκική επικαιρότητα –αν ποτέ έπαψε να είναι– τον περασμένο χρόνο με αφορμή ένα νομοσχέδιο τροποποίησης που προσπάθησε να περάσει η κυβέρνηση Ερντογάν, και συγκεκριμένα με κάποια άρθρα του νομοσχεδίου αυτού που έθιγαν το ζήτημα της θρησκευτικής εκπαίδευσης και τα οποία στάθηκαν ο κύριος λόγος να απορριφθεί όλο το νομοσχέδιο.

Έτσι λοιπόν, πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι ο ιδεολογικός πυρήνας του καθεστώτος που διαμορφώθηκε με το πραξικόπημα του 1980 εξελίχθηκε σε αυτό που ονομάζεται και που αναφέρει και ο συγγραφέας στο άρθρο που ακολουθεί ως τουρκοϊσλαμική σύνθεση (Türk-İslâm sentezi). Η

ιδεολογία αυτή που έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής κατά τη δεκαετία του 1980 και την οποία ασπάζθηκαν πολλά δεξιά κόμματα –μεταξύ των οποίων και το κόμμα της Μητέρας Πατρίδας του πρωθυπουργού Τουρκούτ Οζάλ, του οποίου και αποτέλεσε την κυρίαρχη ιδεολογία– βασιζόταν σε μια προσπάθεια προσέγγισης και παντρέματος της τουρκικότητας –και κατ' επέκτασιν της κοσμικότητας του τουρκικού κράτους– με το Ισλάμ, υπογραμμίζοντας τις υποτιθέμενες ομοιότητες που υπήρχαν μεταξύ του προϊσλαμικού και του ισλαμικού πολιτισμού των Τούρκων. Μία τέτοια ιδεολογία με ένα Ισλάμ φιλικό προς το κράτος θα μπορούσε να αγγίξει περισσότερο και να συσπειρώσει τα λαϊκά στρώματα που τα προβλήματά τους τα καθιστούσαν ευάλωτα στην «κομμουνιστική προπαγάνδα». Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα ότι ο όρος κεμαλισμός, στο όνομα του οποίου έγινε το πραξικόπημα, επειδή ακριβώς θύμιζε τις αντι-ιμπεριαλιστικές, αριστερές ερμηνείες του όρου αυτού κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, αντικαταστάθηκε την περίοδο αυτή από εκείνον του «ατατουρκτσουλούκ».

Έτσι λοιπόν, το θρησκευτικό στοιχείο στην εκπαίδευση τονώθηκε: Τα θρησκευτικά που μέχρι τότε ήταν μάθημα επιλογής έγιναν υποχρεωτικά στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και ο αριθμός των θρησκευτικών σχολείων, των επαγγελματικών γυμνασίων και λυκείων δηλαδή που εκπαίδευαν μουσουλμάνους ιερωμένους (ιμάμ χατίπ) –που από το 1950 είχαν ενταχθεί κανονικά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση– αυξήθηκε. Ο ίδιος ο πρωτεργάτης του πραξικοπήματος στρατηγός Κενάν Εβρέν ίδρυσε 35 ιμάμ χατίπ. Με άλλα λόγια, είχαν δημιουργηθεί δύο παράλληλα δημόσια συστήματα μέσης εκπαίδευσης: Ένα κοσμικό και ένα θρησκευτικό. Ταυτόχρονα, και ενώ μέχρι τότε οι απόφοιτοι των σχολείων αυτών μπορούσαν ουσιαστικά να εισαχθούν μόνο σε θεολογικές πανεπιστημιακές σχολές, το 1982 άρθηκε ο περιορισμός αυτός και έτσι απέκτησαν και αυτοί οι μαθητές το δικαίωμα να εισάγονται σε όποιο τμήμα επιθυμούσαν. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου επίσης, τα πανεπιστήμια ήταν πιο ελαστικά σε ό,τι αφορούσε το ζήτημα της προσέλευσης μαντηλοδεμένων φοιτητριών.

Και ενώ από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 σημειώνεται γενικά μια χαλάρωση του υπερσυγκεντρωτικού μοντέλου λειτουργίας του ΣΑΕ και παράλληλα επιτρέπεται η επιστροφή στα πανεπιστήμια των καθηγητών που είχαν διωχθεί, το μίνι (ή «μετά μοντέρνο» όπως ονομάστηκε) πραξικόπημα του 1997 θα αναδείξει το πολιτικό ισλάμ ως την κυριότερη απειλή κατά του κράτους και θα σκληρύνει τη στάση της πολιτείας γενικά και του ΣΑΕ ειδικά απέναντι σ' αυτές τις θρησκευτικές σχολές. Με το νόμο για την ενιαία οκτάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση –κάτι που ουσιαστικά κατήγγινε το γυμνάσιο των ιμάμ χατίπ– και τη ρύθμιση σύμφωνα με την οποία οι απόφοιτοι των επαγγελματικών και των θρησκευτικών σχολών θα μπορούσαν να εισαχθούν δυσκολότερα σε σχολές που δεν είχαν σχέση με την προηγούμενή τους εκπαίδευση, οι θρησκευτικές αυτές σχολές δέχτηκαν ένα μεγάλο πλήγμα. Ενδεικτικά, μπορούμε να σημειώσουμε εδώ ότι ενώ το ακαδημαϊκό έτος 1996-1997 214 χιλιάδες μαθητές πήγαιναν στα

ιμάμ χατίπ ο αριθμός αυτός μειώθηκε μέσα στα επόμενα 6-7 χρόνια στις 64 χιλιάδες, με ανάλογη μείωση και του αριθμού των σχολείων αυτών. Την ίδια στιγμή, η κυβέρνηση σκλήρυνε τη στάση της απέναντι στο ζήτημα της εισαγωγής των μαντιλοδεμένων φοιτητριών στο πανεπιστήμιο.

Το κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης του πρωθυπουργού Ταγίπ Ερντογάν προσπάθησε να ανατρέψει αυτό το σκληρό που αφορούσε στα ιμάμ χατίπ, φέρνοντας πέρυσι το Μάιο προς ψήφιση στην τουρκική βουλή ένα νομοσχέδιο που, μεταξύ άλλων, προέβλεπε αλλαγές στο κρίσιμο θέμα της εισαγωγής των αποφοίτων των θρησκευτικών σχολών στα πανεπιστήμια. Το νομοσχέδιο –το οποίο εισηγούνταν ριζικές αλλαγές στη διάρθρωση του ΣΑΕ– συνάντησε την αντίδραση του προέδρου της Δημοκρατίας Αχμέτ Νετζντέτ Σεζέρ, ο οποίος το απέρριψε ασκώντας βέτο, με τη δικαιολογία ότι το άρθρο σχετικά με την εξομοίωση των αποφοίτων των θρησκευτικών σχολών με τους υπόλοιπους μαθητές «δεν συνάδει με το πνεύμα του Ατατούρκ που διέπει το Σύνταγμα». Την αντίρρησή του είχε εκφράσει και το Εθνικό Συμβούλιο Ασφάλειας, ενώ και το ίδιο το κυβερνών κόμμα που είχε προτείνει το νομοσχέδιο και το οποίο δεχόταν και δέχεται πιέσεις από τη βάση του για τέτοιου είδους αλλαγές –σχετικά με τα ιμάμ χατίπ, την εισαγωγή και ελεύθερη κυκλοφορία των μαντιλοδεμένων στην Τουρκία – δεν επέμεινε τελικά, αποφεύγοντας να έρθει σε σύγκρουση με τους στρατιωτικούς. Έτσι, το ζήτημα αυτό, αλλά και πολλά άλλα που αφορούν την ίδια την ουσία του ΣΑΕ, παρέμεινε ως είχε.

Στα πανεπιστήμια της Τουρκίας κάθε χρόνο στις 6 Νοεμβρίου, στην επέτειο δηλαδή της ίδρυσης του ΣΑΕ, γίνονται διαδηλώσεις κατά του αντιδημοκρατικού αυτού θεσμού, που πολλές φορές καταλήγουν σε βίαιες συλλήψεις. Γενικά, το ΣΑΕ αποτελεί ένα αγκάθι της πανεπιστημιακής κοινότητας της Τουρκίας και βρίσκεται στο επίκεντρο πολλών συζητήσεων, είτε πιο ριζοσπαστικών κύκλων που ζητούν την κατάργησή του, είτε κύκλων της εκάστοτε κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης που απλά κατά καιρούς εισηγούνται διάφορες αλλαγές. Και είναι αγκάθι όχι μόνο γιατί θεωρείται κατάλοιπο μιας συγκεκριμένης ιστορικής και πολιτικής φάσης της Τουρκίας, αλλά γιατί την ίδια στιγμή εκφράζει και προωθεί ένα συντηρητικό μοντέλο του πανεπιστημίου καθώς και ένα μοντέλο εμπορευματοποίησης της γνώσης, χαρακτηριστικά που δυστυχώς δεν αποτελούν αποκλειστικά γνωρίσματα της εκπαίδευσης στην Τουρκία αλλά μάλλον συνθέτουν μια γενικότερη εικόνα των πανεπιστημίων και στην Ευρώπη.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

* Μέσα στο πλαίσιο της συζήτησης που επανήλθε στην επικαιρότητα περί χωρισμού κράτους-εκκλησίας, θα θέλαμε εδώ απλά να θίξουμε το παράλογο του νομοσχεδίου σχετικά με την ανωτατοποίηση των εκκλησιαστικών σχολών στην Ελλάδα. Τηρουμένων των αναλογιών και των διαφορών μεταξύ των δύο παραδειγμάτων –Ελλάδας και Τουρκίας– αβίαστα το νομοσχέδιο αυτό μας θυμίζει τις πρακτικές που θα δούμε ότι ακολουθήθηκαν τη δεκαετία του 1980 στη γείτονα χώρα σχετικά με τη θρησκευτική εκπαίδευση.